

A MARXIZMUS — LENINIZMUS TANÍTÁSÁNAK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

A marxizmus—leninizmus olyan elmélet, amely a dolgozók érdekeit tükrözi, s a néptömegek szocializmusért vívott gyakorlati harcának ügyét szolgálja. Éppen ezért a munkásosztály harcában a tudományos elméletre alapozott gyakorlat szempontja uralkodik.

A gyakorlat és az elmélet viszonyának kérdése a szervezett megismerésnek, így a marxizmus—leninizmus hatékony elsajátításának is kulcsproblémája. Mint ismeretes, az a nevelés, amely nem épít kellően az elméletre, vak konformizmushoz, vagy szűk prakticismushoz vezet; az az oktatás viszont, amely semmibe veszi a gyakorlatot, a valóságos tényeket, a formalizmus veszélyének teszi ki magát, és üres fogalmakat eredményez.

A szocialista társadalom sikeres építése teljesítőképes tudást igényel. A hatékony, teljesítőképes tudás fogalmát azonban sokan egyoldalúan értelmezik. A marxista oktatók egy része pl. ma is abban a tévhitben él, hogy ha a hallgatóság jól elsajátította a szöveget, a „jól fekvő mondatokat”, akkor a fogalmakat is birtokába vette. Ez a téves nézet a tudást hallgatólagosan a kész ismeretek puszta működtetésére redukálja, túlbecsüli a szavak jelentőségét, elszakad a gyakorlattól, s nem veszi figyelembe az ismeretek elsajátításának valóságos külső és belső feltételeit. Emögött az a mechanikus elképzelés rejlik, hogy a gondolkodási tevékenység megkerülésével is létrehozhatnak a hallgatóság fejében olyan tudást, amely tulajdonukká válik.

Olykor azt is tapasztaljuk, hogy a marxista propagandánkban, különösen a szemináriumokon egy-egy elméleti tételt, megoldási sémát készen adva gyakoroltatnak. Ha a hallgatók készen kapják az ismereteket, akkor olyan mereven rögzült sémák jöhetnek létre tudatukban, amelyek csak azonos módon ismétlődő helyzetekben alkalmazhatók. A valóság azonban változik, újabb tapasztalatokkal egészül ki, s nem egyezik meg mindenben a korábbi elképzelésekkel. Így a rögzült megoldási sémák alkalmazása súlyos tévedésekhez és hibás döntésekhez vezethet.

Valójában a tények, empirikus adatok, a gondolkodás, a tudás és az ismeretek alkalmazása szorosan összefüggnek egymással. Ha a szervezett megismerés e „menetrendjében” valamilyen törés áll be, úgy az ismeretek nem válhatnak az emberek tudatos meggyőződésévé, éppen ezért nem is hatékonyak.

Gyakran hangoztatjuk azt a fontos követelményt, hogy az elmélet és a gyakorlat egysége a marxizmus—leninizmus hatékony oktatásának is kulcsproblémája. Általában elfogadják ezt az elvet; ennek ellenére gyakran formálisan alkalmazzák, ami leginkább az elmélet és a gyakorlat paralelizmusában jut kifejezésre.

Előfordul pl. hogy az előadó elméletileg kifogástalan pontossággal adta

le a témát, helyesen ismertette az egyes tételeket, definíciókat, s a hallgatók jól be is tanulták azokat, csak éppen a gyakorlatban betöltött szerepüket nem tudják felismerni és alkalmazni sem képesek azokat. Ennek többnyire az az oka, hogy a formalizmust nemcsak az elméleti ismeretekre, hanem a gyakorlatra is kiterjesztik. Ez elsősorban abban jut kifejezésre, hogy a bemutatott szemléltetési eszközöket, a példákat és általában a szemléletességet azonosítják a gyakorlat fogalmával. Az sem ritka, amikor az előadásban az elmélet és a gyakorlat kapcsolata a „tehát” fogalmára zsugorodik.

A gyakorlat didaktikai értelemben is tevékenység, s nem azonosítható a különböző szemléltetési tárgyak bemutatásával vagy a szemléletesség fogalmával.

Ebből a pozícióból az ismeretközvetítésen belül sem lehet megoldani a gyakorlat és az elmélet egységét, mert így a gyakorlat nem a szervezett megismerés forrása, hanem csupán az elméleti tételek pusztá kiszolgálója lesz.

Mielőtt elemeznénk a didaktikai értelemben vett gyakorlat fogalmát, tisztáznunk kell azt, hogy mit értünk teljesítőképes tudáson. A teljesítőképes tudás fogalma rendkívül összetett, ezért itt csak a legfontosabb komponenseit emeljük ki. A tudás az emberiség megelőző tevékenysége eredményeinek az egyén általi elsajátítása, szubjektívizálása. Az ember az önálló élettevékenységre való felkészülése céljából elsajátítja az elméleti és dologi formákban akkumulálódott korábbi tapasztalatokat, s velük együtt az ismeretek konkretizálásának, a különböző eszközök felhasználásának képességét is.

A szerzett társadalmi és egyéni tapasztalatok szintézise, egyéni feldolgozása képezi a tudást.

A szocialista társadalom egyre inkább gyakorlati feladattá teszi azt, hogy az emberek maguk irányítsák történelmüket. E feladat megvalósítása nagy mértékben attól függ, hogy az emberek mennyire válnak képessé arra, hogy az adott társadalmi létfeltételeik, konkrét szituációik helyes ismeretében maguk tulajdonítsanak történelmi értelmet saját cselekedeteiknek. A történelem fejlődési irányához igazodó emberi tevékenység azonban nem épülhet a szubjektív elemeket tartalmazó hétköznapi gondolkodásra, a hatékony cselekvéshez adekvát ismeretekre van szüksége. Ezért az igazi tudás egyik legfontosabb ismérve a tudományosság.

A társadalom sikeres átalakítása nem lehetséges pusztán elméleti reflexiók segítségével. Amit a gyakorlat hozott létre, azt csakis a gyakorlat szüntetheti meg. Ebből következik, hogy a valódi tudás másik fő ismérve a használhatóság, az eredményes tevékenység. Az ember ugyanis a tevékenység különböző formái révén sajátítja el a társadalmilag rendelkezésre álló anyagi és szellemi erőket. A társadalmi tevékenység folyamatában bontakozik ki a konkrét személyisége, s az elsajátított ismeretek a tevékenység folyamatában léteznek és hatnak, egyszóval realizálódnak. Az eredményes tevékenységhez azonban még nem elégségesek az ismeretek és a gyakorlat különböző formái, hanem arra is szükség van, hogy az egyénben cselekvésének legmélyebb indítékáig alakuljon ki az a meggyőződés, hogy csak akkor élhet teljes értékű életet, ha a közösség szolgálatát egyéni élete, kötelessége, méltósága és saját boldogulása ügyének tekinti. Ezért a teljesítőképes tudás a személyiség bizonyos jegyeit, a tevékenység meggyőződéssé vált akarati indítékait, s a magatartást is magába foglalja.

A szocializmus építésének körülményei között az embereket olyan sajátos és új feladatokra, gyökeresen megváltozott társadalmi valóságra kell előkészíteni, amilyent a történelem még sohasem állított az emberiség elé. Az új törté-

nelmi körülmény sem egy alkalomra adott tény, hanem olyan folyamat, amelyben a társadalmi valóság gazdagabbá és bonyolultabbá válik.

A rohamosan változó társadalmi élet új lehetőségeket teremt és új feladatokat állít az emberek elé, ami szükségessé teszi a megszerzett tudás szakadatlan gyarapítását. A tudás állandó szélesítésének követelménye magában foglalja az ismeretek további fejlesztését, de azt a képességet is, hogy szakítani tudjunk azokkal az elavult szokásokkal és meggyőződésekkel, amelyek a haladás útjában állnak. Tehát a teljesítőképes tudás fogalmának ismérvei közé tartozik a tudás megfelelő gyarapítása, alkotó továbbfejlesztése, az embernek a problémaérzékenysége, az a képessége, hogy alkalmazkodni tudjon az új feladatokhoz és eredményesen vehessen részt azok gyakorlati megoldásában.

A teljesítőképes tudás fogalmát hozzávetőlegesen tehát úgy határozhatjuk meg, mint az egyén által elsajátított, korszerű tudományos ismeretek és azok önálló alkalmazási készségének rendszerét, amely belső meggyőződéssé válva, mint akarati tényező képes a cselekvés elindítására; a tevékenység folyamatában alakul ki, abban realizálódik, és azoknak a feladatoknak a megoldására irányul, amelyeket a történelmi fejlődés hoz magával.

A teljesítőképes tudásra vonatkozó ismérvek természetesen marxista—leninista műveltségünkre is vonatkoznak.

*

A marxizmus—leninizmus hatékony oktatása nemcsak tartalmi, hanem módszertani probléma is. A kérdés egyetlen helyes megoldása az, ha elismerjük az összemberi megismerés és az ismeretek elsajátítása útjának egységét. Ennek az egységnek az elvi alapjait LENIN fogalmazta meg: „Az eleven szemlélettől az absztrakt gondolkodáshoz, és ettől a gyakorlathoz — ez az igazság megismerésének dialektikus útja”¹. Az általános emberi megismerés és a szervezett megismerés között az egység az alapvető, azonban ezt az egységet nem szabad mechanikusan értelmezni, mert az oktatás, a tanulás folyamatában a megismerés általános szempontjai módosult formában érvényesülnek. Az oktatás folyamatában az összemberi megismerés által korábban már feltárt igazságokat sajátítjuk el, s ezt az ismeretanyagot úgy kell átdolgoznunk, hogy az a hallgatók számára könnyen érthető és megtanulható legyen, ugyanakkor biztosítania kell az objektív tárgyak, jelenségek megismerését is.

Az ismeretek elsajátításának folyamata tehát magában foglalja az anyag észlelését, átdolgozását, s azt a képességet is, hogy a megszerzett ismereteket különböző helyzetekben helyesen alkalmazzuk.

A marxizmus—leninizmus oktatásában módszertani szempontból a legtöbb nehézség a gyakorlat, a közvetlen tapasztalat, az érzéki észlelés fogalmának értelmezéséből adódik. Egyébként is nehéz az előadásokban és a szemináriumokban megtalálni a gyakorlat helyét és szerepét.

A marxizmus oktatásában ma még az esetek többségében a gyakorlatot a szemléletességre, a szemléltetést a hallgatók passzív szemlélődésére, az életközelséget a valóság puszta megjelenési formáira szűkítik. Az életközelség fenti értelmezése oktatási szempontból sem elegendő, mert nem meríti ki a gyakorlat marxista fogalmát. MARX írja: „Minden eddigi materializmusnak (Feuerbach materializmusát is beszámítva) az a fő fogyatékössége, hogy a tárgyat, a való-

¹ LENIN, Művei. 38. köt. 155. l.

ságot, érzékiséget csak az objektum vagy a szemlélet formájában fogja fel; nem pedig mint *érzéki-emberi tevékenységet, gyakorlatot*, nem szubjektívan.²

MARX gondolataiból világosan kitűnik, hogy a valóság megismerése, az ismeretek (így a marxizmus—leninizmus) elsajátítása sem megy végbe pusztán a külvilág tárgyai és az elhangzott szó érzékszerveinkre gyakorolt hatásának következményeként. A passzív szemlélődésre alapozott oktatás az emberi érzékelést hallgatólágoosan elválasztja a gyakorlati, hatékony, átalakító viszonytól. Márpedig a marxista ismeretelmélet éppen abból indul ki, hogy a megismerés tárgya közvetve vagy közvetlenül az emberek gyakorlati tevékenységének tárgya és ezért ismerhető meg. A gyakorlat fogalmának marxi értelmezése tehát emberi szubjektív tevékenység, amely a szervezett megismerés kereteiben sem ad helyet a passzív szemlélődésnek.

A megismerés első forrása, a *közvetlen tapasztalatszerzés*, olyan tevékenység, amely a gyakorlat útján megy végbe. Az ember érzéki észleleteit igen gyakran a világra gyakorolt ráhatásának folyamatában szerzi. Az érzékelés tehát gyakorlati tapasztalatszerzés és ebben a tágabb értelemben alapja, kiindulópontja a megismerésnek, ami természetesen a marxizmus—leninizmus elsajátítására is vonatkozik.

Az általános összemberi és az individuális megismerésben a gyakorlat nem képez egy külön lezárt szakaszt, hanem az egész megismerési folyamatot áthatja. Az ismeretelméleti értelemben vett gyakorlat oszthatatlan. „... Az igazi mesteri tudást, amely betetőzi a felkészülést valamilyen tevékenységre, nem érhetjük el pusztán tanulás útján, hanem csak úgy, ha korábban szerzett ismeretek alapján magát ezt a tevékenységet folytatjuk.”³

LENIN a kommunista nevelésben különösen a konkrét tények elemzésének jelentőségét hangsúlyozza, éppen azért, mert csak így ismerhetjük meg magukat a dolgokat és jelenségeket; ideológiai ismereteink így lesznek tartalmasak és megalapozottak, csak így érhetjük el azt, hogy a szavakat, a különböző elméleti tételeket a reális valóságnak megfelelően értsük, s azokat alkalmazni is tudjuk az egyéni, a szakmai és a társadalmi tevékenységünkben. Ezért a szocialista tudatformálás hatékonysága növelésének egyik legfontosabb feltétele az, hogy a mai tudományos és társadalmi életünkben vett tényeken, ezek elemzésén alapuljon. Tehát az elmélet és a gyakorlat egységének követelményét már az előadásainkban és az írásainkban is biztosítani kell.

A modern marxista pszichológiai, ismeretelméleti és pedagógiai kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy a fogalmi gondolkodás minden esetben a gyakorlati érzékelésből táplálkozó képzetekkel jár együtt. „A fogalomnak a képzetrel való kölcsönös összefüggése különösen szembeötlően jelentkezik nehéz helyzetekben. Amikor nehézségekkel kerül szembe, a fogalmakban átörvénylő gondolat gyakran fordul a képzetekhez, szükségét érezve annak, hogy „összevesse a gondolatot és a dolgot”, hogy olyan szemléletes anyagot keressen, amelyen közvetlenül követni tudná a gondolatot. A szemléletesség elve a tanításban nem egyszerűen külső didaktikai módszer; mély ismeretelméleti és pszichológiai alapjai vannak a gondolkodási folyamat természetében. Az érett gondolat, különösen nehéz pillanataiban, belső törvényszerűséggel realizálja lefolyásában a szemléletességnek ezt az elvét. Vagy azért folyomodik a szemléletes képzetek-

² MARX—ENGELS, Művei. 3. köt. 7. l.

³ RUBINSTEIN: Az általános pszichológia alapjai, II. Bp. 1962. 928. l.

hez, hogy a képzetben adott és az elvont fogalomban elveszett egyes részletek mintegy rávezessék a gondolatot a feladat megoldására, kiutat mutassanak a nehézségből, vagy azért, hogy rögzítsék az egyes szakaszokat, és ezzel a tudat számára megkönnyítsék annak a lehetőségét, hogy kövessé a gondolat bonyolult menetét. Ilyen kettős funkciót töltve be az individuum gondolkodási tevékenységében, a képzetek belsőleg kapcsolatosak a fogalmakkal.⁴ Mindez azt jelenti, hogy a gyakorlati tények megkerülése és a szemléletesség elvének elhanyagolása nemcsak üres fogalmakhoz vezet, hanem egyenesen gátolja a szocialista tudat kialakulását.

Ahhoz, hogy népünkben egységes meggyőződéssé váljanak világnézetünk igazságai, elsősorban az szükséges, hogy a marxizmus—leninizmus propagandája megfelelő mennyiségű és minőségű tapasztalati tényre támaszkodjon. Ebből a szempontból is nagyon hasznos a marxizmus—leninizmus klasszikusainak beszédeit és írásait tanulmányozni. Példaként LENIN „Az ifjúsági szövetségek feladatai” c. beszédére utalunk, amelyben az orosz forradalmi életből vett számos konkrét tényre hivatkozik, de nem áll meg ezeknél az élő példáknál, hanem zseniális tömörséggel és világossággal kifejti belőlük a kommunista társadalom felépítésének számos törvényszerűségét: mit kell átvenni az osztálytársadalmak kultúrájából, hogyan kell végrehajtani a kommunizmusra való nevelés feladatait, mi a szocialista erkölcs lényege stb.

Az oktatás gyakorlatában a szemléltetés különböző formái ismeretesek, ezek közül csak a legfontosabbakat említem meg: 1. tárgyaknak, illetve realiztikus ábrázolásuknak közvetlen észlelése; 2. szimbólikus, egyezményes jeleket használó szemléltető eszközök (térkép, rajz, vázlat, diagram) észlelése; 3. szóbeli anyagok nyomán (olvasáskor, tanári magyarázat alkalmával stb.) kialakuló képzetek.⁵

A tényanyagnyújtás lehetőségei és módjai természetesen attól függnek, hogy milyen ismereteket közvetítünk, milyen a hallgatóság összetétele, műveltsége, fogalmi általánosítási képessége, mi a közvetlen nevelési célunk és milyen az előadó felkészültsége stb.

A világnézeti tényanyagnyújtás, bizonyítás és cáfolás például sok vonatkozásban eltér a természettudományok oktatásában alkalmazott módszerektől, mert az ideológiai igazságok nem következnek mindig az ember egyes tapasztalataiból, nem igazolhatók kísérletekkel, evidens axiómákból sem lehet levezetni őket. Ezért rendszerint az emberi megismerés hosszú történetének a tapasztalataira és a különböző tudományok eredményeire támaszkodunk.

A tényanyag nyújtás mikéntje függ az ismereteket befogadók sajátosságaitól is. Az egyetemi és a főiskolai hallgatók pl. viszonylag egyenletes és gazdag képzet-és fogalomkinccsel rendelkeznek, ami jó alapul szolgál a tartalmas ideológiai általánosítások kialakításához. Ezzel szemben a pártoktatásban és a népművelés különböző formáiban stb. részt vevő emberek valóságismerete igen heterogén, más és más területekre koncentrálódik. Ugyanakkor ezeknek az embereknek a tapasztalatai a főiskolásokénál jóval gazdagabbak, termelési és társadalmi gyakorlatuk növeli képzeiteik számát, azok plasztikusságát és sokoldalúságát.

Minden tudomány, így a marxizmus—leninizmus elsajátítása is úgy lesz a legeredményesebb, a leghatékonyabb, ha a gondolkodási műveletek (analízis, szintézis, absztrahálás stb.) és az ismeretek elsajátítása a közvetlenül és

⁴ I. m. 559—560. l.

⁵ БОГОЈАВЛЕНСЗКИЈ—МЕНСЗНСЗКАЈА: Az iskolai ismeretelsajátítás pszichológiája. Bp. 1965. 113. l.

közvetve érzékelhető tényekre, tárgyakra támaszkodik. Éppen ez az oka annak, hogy a tömegek elsősorban a saját gyakorlatuk, tapasztalataik alapján tanulnak, sajátítják el ideológiánk igazságait. Így pl. népünk a tények súlya alatt tanulta meg azt, hogy a szocialista építés lenini útjáról való baloldali és jobboldali eltérés súlyos károkhoz vezet és veszélyezteti forradalmunk vívmányait, s hogy csak a torzításoktól mentes marxista politika vezethet sikerhez.

Ma már igen sok az olyan parasztember, aki néhány évvel ezelőtt még bizalmatlanul tekintett a közös gazdálkodásra, most pedig a saját tapasztalatai alapján győződött meg arról, hogy a termelészövetkezet jó, és mezőgazdaságunk fejlődésének egyedüli lehetséges útja.

Régen a babonák nyomasztó hálója vette körül az egyszerű embereket, félelemmel szemlélték az „isteni hatalmakkal” kacérkodó tudományok fejlődését, s ma előttük is világos lett, hogy a tudomány az ember legfontosabb segítőtársa.

A fenti tendenciák azt bizonyítják, hogy a tömegek tudatának szocialista átalakításában az élő tapasztalatot és a tények szerepét semmivel sem lehet pótolni.

A marxizmus—leninizmus oktatásának folyamatában azonban a tények közvetlen érzékeltetésére nagyon kevés lehetőség van. Közvetlenül nem tudjuk szemléltetni pl. az árutermelő munka kettős jellegét, az osztályharcot, a világ anyagi egységét stb. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ideológiai oktatásban erről a szemléltetési formáról le kellene mondanunk. A foglalkozási helységekben található tárgyak és vonatkozásaik lehetővé teszik pl. a jelenségek egyetemes összefüggése néhány típusának közvetlen bemutatását. Azt a tételt pl., amely szerint a szükségszerű és a véletlen összefüggések mindig egységben jelentkeznek, szemléltethetjük oly módon is, hogy akrétát az asztalra ejtjük. Ebben a jelenségben közvetlenül érzékeltetjük azt, hogy ez a törvényszerűség minden esetben változatlanul érvényesül, de sok olyan peremfeltétel játszik közre, amelyek nem tartoznak közvetlenül a folyamat lényegéhez.

A dialektikus materializmus olyan magasszintű absztrakcióját, mint pl. az önmozgás fogalma, a hétköznapi gondolkodás képtelen kellően befogadni, s a megértése igen sok nehézségbe ütközik. Mivel a köznapi gondolkodás az érzéki szemlélethez kötött és a valóság elszigetelt tényeiből indul ki, a mozgást rendszerint mechanikusan, külső okokkal magyarázza, s idegenkedik az önmozgás fogalmától. De még az ilyen nehéz esetekben is segítségünkre lehetnek az előadótermekben található tárgyak! Az első pillanatban pl. mindenki meg van győződve arról, hogy az ablak üvege abszolút nyugalomban van. Azt könnyű bizonyítani, hogy az üveg a föld forgása és a levegő mozgásának következtében mechanikusan mozgást végez. A mechanikus mozgás azonban a mozgásnak csak külső velejárója, ezért el kell jutnunk az önmozgás fogalmához is, amelynek oka magában a mozgó dologban van. Az emberek többnyire tapasztalatból ismerik azt a fizikai törvényt, amely szerint a testek a hőmérsékletüktől függően kitérülnek vagy összehúzódnak. A kellő tapasztalati anyagot mozgósítva itt már tulajdonképpen el is jutunk az önmozgás egyik esetének szemléletes magyarázatához, amely a köznapi gondolkodás számára is hitelessé teszi az önmozgás tényét.

Több lehetőség kínálkozik a különböző törvényszerűségek, folyamatok realiztikus ábrázolásának közvetlen észleltetésére az oktató-filmek, képek, rajzok, szimbólikus jelek és modellek bemutatásával. Így pl. az anyag filozófiai fogalmának kialakításában nagy segítséget nyújt „Az anyag szerkezete”.

és „Utazás a végtelenbe” c. kisfilmek bemutatása. A lét és a tudat c. téma megértését segítik „Élet a vízcseppben”, „Pavlov élete és munkássága”, „Az agykéreg működése” c. filmek. A termelőerők fejlődését érzékeltetően és meggyőzően tárja a hallgatóság elé „Az eke fejlődése” c. kisfilm. A biológiai evolúciót, az ezen belüli összefüggéseket és az idegrendszeri típusok változásait jól szemléltetik az e célra készült képek, rajzok. A kémiából vett képletek, szimbólikus jelek szemléletessé teszik az összefüggések, a mennyiség, a minőség és a mérték fogalmának megértését. Itt említem meg a társadalmi-gazdasági alakulat és a termelési mód ismert modelljét is, amelyet az előadók rendszerint rajzban rögzítenek és eredményesen használnak e fogalmak kialakításában.

A közvetlen és szimbólikus szemléltetés természetesen nem korlátozódhat csupán az érzéki adatokra, mert ezek az empirikus tények csak a forgalmi aspektusban való feldolgozásuk révén válhatnak a gondolkodás szemléletes támaszaivá. „A szemléltetés problémájának megoldásában igen fontos az alábbi általános tétel: a szemléltetést nem olyan eszköznek kell felfognunk, amely egyes elszigetelt pszichikus folyamatokat (észlelés, képzet) indít meg: a szemléltetés az az eszköz, amely lehetővé teszi ezeknek a folyamatoknak a gondolkodási tevékenység összefüggésibe való beilleszkedését, ösztönzi és megkönnyíti a gondolkodási tevékenységet.”⁶ A szemléltetés minden formáját tehát elemző magyarázatnak kell kiegészítenie!

Az ideológiai ismeretközvetítésben a szemléletesség alapvető eszköze — a dolog lényegénél fogva — természetesen nem a szemléltetés, hanem a szóbeli magyarázatok nyomán kialakuló képzetek. Ha a tényismeretek akár a kimondott, vagy leírt szó útján jutnak a tudatunkba, gondolkodásunk szükség-szerűen összeveti, összefüggésbe hozza őket a materiális alapjukkal és azokkal a feladatokkal, amelyek megoldására a gondolkodási folyamat irányul. Például, ha kimondom ezt a szót: „Franciaország”, a pszichikai apparátusomban azonnal kirajzolódnak az adott ország földrajzi elhelyezkedésének kartográfiai és vele kapcsolatos egyéb észleleti képek. A fogalmaink (ha tartalmaznak) tehát korántsem zárt tudati képek, hanem valamilyen tárgyakat vagy tényeket jelölnek. Ezért a valóságos gondolkodási folyamatban a fogalmak mindig összefonódnak a képzetek szemléletes mozzanataival. A fogalmak és a tények érzéki képeinek a szoros összefüggése képezi az egyik legfontosabb alapját a közvetlen tapasztalás lehetőségét meghaladó ismeretanyag közvetítésének és befogadásának.

A szocialista tudatformálás szubjektív tényezői között legnagyobb szerepe a valóságos tényeken alapuló, szemléletes beszédnek és írásnak van. A szemléletes ismeretközvetítés lehetővé teszi, hogy az emberek maguk elé tudják képzelni a szóban levő jelenséget, felidézzék és rendezzék az új ismeretanyag elsajátításához szükséges képzet- és fogalomkészletüket, ami fokozza érdeklődésüket és pszichológiai aktivitásukat, mozgósítja mind produktív, mind reprodukív fantáziájukat. Ezért akár szemléltetünk, akár nem, a téma kifejtésének mindig szemléletesnek kell lennie. MARX a bér munkás munkáját pl. a következő szemléletes képek segítségével jellemzi: a munka az ő számára nem öntevékenység, mert „amit saját magának termel, az nem selyem, melyet sző, nem az arany, melyet a hegy sziklájából tört, nem a palota, melyet épít. . . selyem, arany, palota, az ő számára feloldódnak bizonyos mennyiségű élelmiszerekben, talán egy gyapotkódmönben, egy rézpetákban és egy pincelakásban.”⁷

Az ismeretek szemléletességét elősegíti a tárgyalt téma kifejtésének vilá-

⁶ I. m. 112. l.

⁷ MARX—ENGELS: Válogatott művek, I. Bp. 1949. 59. l.

gos, áttekinthető felépítése, alapos rendszerezettsége, történeti és logikai töretlen egysége. Ha az előadás pl. összefüggéstelen, „összemarkolt” problémákat tárgyal, a hallgatók nem látják, hogy milyen kérdések megoldása felé halad az előadó, s ez zavarja az érdeklődést, a figyelmet és a gondolkodást, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a hallgatók fejében elvész a dolgokról kialakulóban levő kép, ez pedig megnehezíti a tényanyag megértését.

*

Az elméleti ismeretek közvetítésének szemléletessé tételében igen nagy szerepük van a korszerű tényekből kiválasztott *példáknak*. A példa maga is ismeretanyag, de az ismeretanyagnak az a része, olyan tény, amelyben szemléletesebben, kiélezettebben és „kézzelfoghatóbban” jelentkeznek az adott megismerési terület elvei, igazságai. Valamilyen költött vagy valóságos eset ismeretése abból a célból, hogy a szóban levő ismeret megértéséhez, tudásához, bizonyításához és alkalmazásához segítséget nyújtson. A példának mindig tipikusnak kell lennie, ami azt jelenti, hogy az adott ismeretanyag igazságait össze-sűrítve kell tartalmaznia: úgy, hogy abból a dolog lényeges ismérvei azonnal kitűnjenek.

Lássunk néhány példát. A marxista ismeretelmélet a világ megismerhetőségét hirdeti. Ha a vegyi képlete alapján fel tudjuk bontani és össze tudjuk állítani a vizet, akkor ez csak azért lehetséges, mert a képlet (H_2O) pontosan tükrözi a víz szerkezetét.

A társadalom egész története bizonyítja a marxizmus—leninizmus tudományos értékét. LENIN az imperializmus elemzése alapján kimutatta a gyarmati birodalom közelgő széthullását. Napjaink történelmi eseményei világosan mutatják, hogy LENINnek teljes mértékben igaza volt. A klasszikus értelemben vett gyarmat-birodalom valóban megszűnt.

Az árutermelő munka kettős jellegű, egyrészt használati értéket létrehozó konkrét *munkatevékenység*, másrészt *absztrakt munka*. A különböző használati értékekben egymástól minőségileg eltérő konkrét munkák öltének testet: a cipőben a cipész munka, az órában az órás munka, az öltönyben a szabó munka. Az árutermelő, miközben konkrét munkát végez, ugyanakkor absztrakt munkát is fejt ki, vagyis egyidőben hozza létre az áru használati értékét és az áru értékét is. Ha a terméket eladásra termelik, akkor közös nevezőre kell hozni ezeket, a konkrét munka fajtákat vissza kell vezetni az elvont emberi munkára, hogy elcserélhetőek legyenek. Az árutermelő a használati értékeket, a cipőt, az órát, az öltönyt, mint értékeket nem tudja összehasonlítani, ezért meg kell keresni azt a közös alapot, amelynek révén össze lehet hasonlítani őket. Ez a közös alap a termékekben testet öltő, elvont emberi munka mennyisége. Ha a cipész két pár cipőt ad egy öltöny ruháért, ezzel azt juttatja kifejezésre, hogy a két pár cipő és az öltöny elkészítésére azonos mennyiségű elvont emberi munkát fordítottak.

A jól kiválasztott, szemléltető jellegű, meggyőző erejű tények nélkül a ki-próbált igazságok is csak frázisszerűen hatnak.

Melyek az alkalmazandó példa jellegének és minőségének kiválasztását meghatározó legfontosabb tényezők? Az egyik tényező a képzés célja, amelynek alárendeljük az oktatás egész folyamatát, így természetesen a marxizmus—leninizmus oktatását és az idevonatkozó példákat is. A tanítóképző intézetben pl. az ellentétek egysége és harca törvényének kifejtésénél — a képzési célnak megfelelően — túlsúlyban pedagógiai, az esti egyetemen társadalmi, míg a mű-

szaki intézményekben inkább természettudományi példákkal operálunk. A másik fontos szempont példánk kiválasztásánál az, hogy igazodnunk kell a hallgatók érdeklődéséhez, műveltségük struktúrájához és értelmi fejlettségükhöz. Ennek megfelelően lehet a példánk más és más jellegű, egyszerűbb vagy összetettebb stb. A harmadik fontos tényező az oktató szakmai és általános műveltségének színvonala. Elmélyült szakmai és jól megalapozott általános felkészültség nélkül az előadó példatára szegényes, amivel aligha képes elősegíteni az ismeretanyag elsajátítását.

A következőkben vegyük szemügyre a marxizmus—leninizmus oktatásában alkalmazott példák leggyakoribb hibáit. Véleményem szerint a legszembetűnőbb hiba az, hogy példáink nem mindig korszerűek. Az általánosításra és bizonyításra szolgáló tényanyagunk, így a példáink is többnyire a marxizmus—leninizmus klasszikusaitól származnak, s ezek egyik tankönyvből vagy jegyzetből vándorolnak a másikba. Itt utalok a szükségszerű és a véletlen magyarázatának ENGELS által említett „borsóhüvely” és a „bolha” példáira, s ezeket szinte vég nélkül sorolhatnám. Nem a klasszikusok által alkalmazott példák helyességét akarom vitatni! A hiba abban van, hogy megrekedünk ezeknél a példánál. Peldáink gyakran elszakadnak a társadalmi és tudományos élet mai, valóságos problémáitól, s ezzel lényegében rontják ideológiánk hitelét, csökkentik oktató-nevelő munkánk hatásfokát. Így ugyanis úgy tűnhet a hallgatók előtt, hogy a marxizmus igazságai csak az évtizedekkel korábbi példák esetében érvényesek, s értetlenül állnak mai életünk bonyolult problémái előtt.

A marxizmus eszméinek igazát nem nehéz bizonyítani azokban a kérdésekben, amelyeket az élet és a tudomány története már igazolt. A mai embert viszont nem az érdekli elsősorban, hogy MARXnak és ENGELSnek igaza volt-e pl. a polgári eszmeáramlatokkal vívott harcban, hanem az, hogy ma igaza van-e a marxizmusnak. A marxizmus mai terjesztőitől nem azt várja a társadalom, hogy csak a múltat értékeljék és az elmúlt kor példáival magyarázzák a jelent, hanem azt, hogy segítsenek eligazodni korunk fő kérdéseiben.

Ha növelni akarjuk ideológiánk oktatásának hatékonyságát, akkor mának szólni kell tanítanunk a marxizmus—leninizmust, arra kell törekednünk, hogy bevonjuk az ideológiai általánosításaink körébe azokat a tényeket is, amelyeket a mai életünkből merítünk.

A szocializmusban nemcsak az iskolának és a könyvnek, hanem az életnek is értékes nevelő ereje van, ami szintén szükségessé teszi az oktatás mai valósághoz kapcsolódó jellegét, s ez nagyban fokozza az ideológiai oktató-nevelő munkánk hatékonyságát.

Az is gyakori hiba, hogy az előadók egy része a tények özönének exponálásával helyettesíti a marxizmus—leninizmus tételeinek elméleti elemzését, s így elméletünket a példák összegévé változtatják. Ilyen esetekben elsősorban a példák megértése, rögzítése foglalkoztatja a hallgatók gondolkodását és eltereli a figyelmet a tulajdonképpeni lényegről: a tények gondos elemzéséről és elméleti általánosításáról.

LENIN: „A dialektika kérdéséhez” c. írásában határozottan elutasítja azt a szemléletet, amely pl. a dialektikát a példák összegének tekinti. „...Az ellentétek azonosságát nem a megismerés törvényének (és az objektív világ törvényének), hanem példák összegének tekintik („például az árpaszem”; „például az öskommunizmus”). Ezt teszi Engels is: De csak a közérthetőség kedvéért”⁸

⁸ LENIN: Filozófiai füzetek. Bp., 1954. 339. 1.

Sajnos néha olyan esetekkel is találkozunk, amikor a marxizmus—leninizmus elveit helytelen példákkal, hamis tényekkel akarják bizonyítani. Filozófiánk alapvető tétele: az anyagi világ objektív realitásának elismerése, amelynek egyik szükségszerű velejárója az anyag megmaradásának elve. A tömeg és az anyag fogalmát gyakran összecserélik, és a tömeg megmaradásának tételét mint az anyag megmaradásának elvét idézik. Erre vigyáznunk kell, mert az anyag fogalma az objektív realitás megjelölésére szolgál, míg a tömeg az anyagnak csupán egyik tulajdonsága, a tömeg megmaradásának elve csak egy speciális megnyilvánulása az anyagmegmaradási törvénynek.

A helytelenül kiválasztott és rosszul értelmezett tények, példák ideológiánk és az előadó hitelét egyaránt rontják.

A jó példa nemcsak az ismeretanyag gyorsabb és mélyebb megértését segíti elő, hanem arra is alkalmas, hogy megindítsa és ébrentartsa a hallgatóság, vagy éppen az olvasó érdeklődését. A hallgatóság érdeklődéséhez közel álló példák az előadás résztvevőinek gondolkodásába helyezik az ismeretközlés anyagát, fokozzák a figyelmet, ami szintén fontos feltétele az ismeretek elsajátításának. Hogy az életből vett tények valóban mennyire mozgósítják a gondolkodás, az érdeklődés, a kíváncsiság és a kezdeményezés összes energiáit, arra az MSzMP IX. kongresszusának vitájában is sok plasztikus példát találunk. Az őfehértói Búzakalász Termelőszövetkezet elnöke, SZVIRIDOV ISTVÁNNÉ pl. egyszerű, de nagyon érdekes példákkal bélyegezte meg a bürokratizmus fonákosságait: „Megkértek a nyirmadai volt gazdasági cselédek, hogy mondjak el egy példát arra, milyen furcsaságok vannak a nyugdíj elintézésénél. Az egyik ottani szövetkezeti tag nem kapott nyugdíjat, mert nem tudta igazolni munkaidejét. Valamikor dr. Boér Ágostonnál dolgozott, aki a múlt rendszerben országgyűlési képviselő és külföldi attasé volt. Megkereste a papot és megkérte, írjon a külföldön lakó Boér Ágostonnak, s kérje meg, küldjön igazolást. Mi történt? Boér Ágoston elküldte az igazolásokat, persze csak annak, aki tetszett neki. *S itt Magyarországon hitelesnek fogadták el ezt az igazolást.* De miért nem lehet akkor hiteles annak a másik gazdasági cselédnek a vallomása, akiről mindenki tudja, hogy csak gazdasági cseléd volt, csak éppen nem akad — szerencsére — földesúr, aki ezt igazolja.”⁹ SZVIRIDOVNÉ felszólalása éppen az életből vett aktuális példája miatt lett a küldöttek egyik legélénkebb beszédtemája.

A didaktikai példák nemcsak az új ismeretek megértését segítik, hanem az egyes ítéletek igazságértéke bizonyításának vagy cáfolatának is nélkülözhetetlen eszközei. A példák bizonyító és cáfoló funkciójának nagy pedagógiai jelentősége van, mert arra kell nevelnünk az embereket, hogy ne csak a tények iránt érdeklődjenek, hanem figyeljenek a „miértre”, a tények megalapozására is. Egészséges szkepszis nélkül semmit se fogadjanak el, ne a tekintélyek mögé bújva dogmaként higgyenek az igazságban, és egyszerűen a téves nézeteket se vessék el, ha nem tudják bizonyítani igazukat, s cáfolni a hamis ítéleteket. Általában úgy bizonyítjuk be egy tétel igaz vagy hamis voltát, hogy szembesítjük a tényekkel, amelyek igazolják vagy cáfolják az adott ítéleteket. Ezért a közvetlenül észlelt tények, a valóságból vett példák nagy szerepet játszanak a bizonyításban és a cáfolásban is, de csak akkor, ha gondosan elemezzük, s egymással való összefüggésükben szemléljük őket. A marxizmus—leninizmus e tekintetben is számos jellegzetes példát nyújt. LENIN a Filozófiai füzetekben a következőket írja: „A világban végbemenő minden folyamat „önmozgásban”, spontán fejlődésben,

⁹ Népszabadság, 1966. december 3.

eleven életében való megismerésének az a feltétele, hogy mint ellentétek egységét ismerjük meg.”¹⁰ A valóság minden területe — a természettudományok éppúgy mint a társadalomtudományok — igazolja ezt az elemzést: az atomfizikában a részecske és az erőtér pontosan mutatják a kölcsönös feltételezettségnek és az egymásba való kölcsönös átalakulásnak ezt a kettős jellegét; a biológiában az élet sajátos mozgásformája ugyanilyen folyamat, az anyagcsere a szervezet és a környezet által alkotott egységben megy végbe, a szervezetben és a gondolkodásban megint csak megtaláljuk az egységet és az ellentmondásokat, a társadalmi életben a fejlődés ugyancsak az egység és az ellentmondás törvényének van alávetve. A „tudományhoz igazodó” vallás hirdetői pl. azt állítják, hogy a bolygókra elkerülhetetlen pusztulás vár a Nap és valamilyen másik égitest összeütközése következtében. Ezzel szemben a materialista tudomány bebizonyította, hogy a világmindenségnek abban a részében, ahol a Naprendszerünk kering, a csillagok közötti távolság miatt az ilyen kozmikus katasztrófa lehetősége szinte teljesen kizárt, s egyáltalán nem támasztja alá a „világ végéről” szóló bibliai legendát.

Helyénvaló itt a példák világnézeti oktatásunkban betöltött szerepének arra az oldalára is rámutatni, hogy a példák igen alkalmasak a szocialista társadalom értékeinek szemléletes bemutatására és bizonyítására is. Ez a szempont sajnos még maig sem kap elég helyet az ideológiai oktató-nevelő munkánkban. A marxizmus—leninizmus oktatására az a jellemző hogy inkább a kapitalizmus pusztulásának és a kommunizmus létrejöttének szükségszerűségét bizonyítjuk, de kevés gondot fordítunk arra, hogy megmutassuk a születőben levő új társadalom értékeit. A példáknak különösen nagy jelentőségük van a marxista—leninista tételek alkalmazására való készségek kialakításában, az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának oktatáson belüli megvalósításában. A hallgatók nem egyszer éppen a gyakorlatból vett példákon keresztül értik meg teljesen az elméleti tételeket, s az általuk felhozott példák többek között annak mutatói, hogy milyen „teljesítőképes” marxista tudásra tettek szert.

A hallgatóság figyelmének fenntartását és a szemléletesség elvének érvényesítését elősegíti, ha egy-egy új ideológiai fogalom kialakításánál megfelelő *hasonlatokat* alkalmazunk. A példafunkciót betöltő hasonlat a szemléltetésnek az a módja, amikor bizonyos dolgokat összehasonlítunk azért, hogy megmagyarázzuk a bonyolult és ismeretlen jelenség lényegét az egyszerűbb és ismert alapján. Így pl. az elektromos áram lényegének megértetése céljából az elektromos áramot összehasonlítják a folyadék áramlásával, az áramerősséget a folyó keresztmetszetén időegység alatt átfolyó víz-mennyiséggel stb.

A találó hasonlatok helyes kiválasztása és felhasználása tekintetében is sokat tanulhatunk klasszikusaink műveiből. MARX pl. amikor bírálja a polgári sajtót, így teszi fel a kérdést: „...szabad-e az a sajtó, amely iparrá alacsonyodik le?”¹¹

LENIN műveiben is számos kitűnő hasonlattal találkozunk. Az egyik legplasztikusabb hasonlata az idealizmus ismeretelméleti gyökereinek feltárásához kapcsolódik: „Egyenesvonalúság és egyoldalúság, merevség és megcsontosodás, szubjektivizmus és szubjektív vakság—voilà az idealizmus gnoszeológiai gyökerei. És a papi maszlagnak (= filozófiai idealizmusnak) természetesen vannak ismeretelméleti gyökerei, nem talajtalan; meddő virág, ez kétségtelen, de

¹⁰ LENIN: Filozófiai füzetek. 340. l.

¹¹ MARX—ENGELS, Művei 1. köt. 7. l.

olyan meddő virág, amely nem az eleven, termékeny, igaz, hatalmas, mindenható, objektív, abszolút, emberi megismerés élő fáján nő.¹²

Műveiben és beszédeiben megelevenednek a világirodalom, különösen az orosz irodalom kétes hősei, s a marxizmus—leninizmus ellenfeleit úgy hasonlítja össze ezekkel az alakokkal, hogy rögtön kitűnik belőlük az, ami a leglényesebb bennük. Például a „Materializmus és empiriokriticismus” c. művében gúnyolja JUSKEVICS idézethamisítási módszerét: „Típikus példája ez machistáink magatartásának. Gogol Petruskája az olvasásban azt találta érdekesnek, hogy a betűkből mindig szavak lesznek.”¹³

A hasonlatok, a szellemes irodalmi célzások természetesen LENINNél sem a tények logikai elemzését helyettesítik, hanem csupán a jobb megértés empirikus emeltyűit jelentik.

A marxista ismeretelmélet azt tanítja, hogy az eleven szemlélet a valóságnak csupán a külső oldalát, a felszínét tükrözi, ezért a megismerést a *gondol, kodás* teszi teljessé. A szükséges absztrakciók hiánya akadályozza a jelenségek-folyamatok mélyebb megértését, amiből az következik, hogy a tényanyag nyújtását elemzésnek, általánosításnak kell követnie. Az elemzés — ahogyan korábban jeleztük — már a tényanyag nyújtásnál megkezdődik.

Sok előadó gyakorlatában az a fő kérdés, hogy a vizsgán és a számonkérés egyéb formái alkalmával „mit tud a hallgató”, s a hallgatók tudását rendszerint azonosítják a betanult tételek egyszerű emlékezeti reprodukálásával. Valójában igazi tudásról csak akkor beszélhetünk, ha a tanuló képes az adott probléma-helyzetet elemezni, meg tudja látni a problémákat ott, ahol azok vannak, és ki tudja választani a megoldáshoz szükséges alapvető elveket, ismereteket. „A feladatok megoldása, amelyre a gondolkodás folyamatai irányulnak, előfeltételként jórészt olyan elméleti ismeretek bevonását igényli, amelyeknek általánosított tartalma messze túlnő a szemléletes szituáció keretein”¹⁴ — írja RUBINSTEIN.

A szocialista gondolkodásmód tehát nem merülhet ki a magasabbrendű társadalom szükségyszerű megvalósulásának csupán elvi belátásában, ehhez számtalan részkérdésben való döntés, a különböző problémákkal szemben való állásfoglalás szükséges. Ebből viszont az következik, hogy az oktatás folyamatában az általánosítások nem szorítkozhatnak a kész fogalmak pusztá közvetítésére, nem szabad úgy tekintenünk az oktatást, amelynek folyamatában „az előadó fejéből a hallgatók fejébe vándorolnak a kész ismeretek”. Semmit s em hozhatunk létre a hallgató fejében, ha megkerüljük a gondolkodását. Nem amechanikus ismeretek hozzák létre a gondolkodást, hanem a gondolkodás eredményeként jelennek meg az ismeretek, a gondolkodás teszi lehetővé az ismeretek elsajátítását, megfelelő alkalmazását. Ezért az ismeretek teljesítőképes elsajátítása mögött mindig ott kell lennie a gondolkodás folyamatának, amelynek főbb összetevői: az analízis, a szintézis, az elvonas, az általánosítás.

Az anyag fogalmának lenini meghatározását pl. sohasem fogják megérteni a hallgatók, ha nem elemezzük az anyag legfontosabb tulajdonságait (objektív, végtelen, térben és időben létezik, mozgásban van stb.) Csak a részletes analízis

¹² Lenin, Művei. 38. köt. 351. l.

¹³ Lenin, Művei. 18. köt. 49. l.

¹⁴ RUBINSTEIN: Az általános pszichológia alapjai, II. köt. Bp. 1964. 549. l.

és szintézis útján mondhatjuk ki azt az általános tételt, hogy „az anyag a szel-
lemtől függetlenül, önállóan létező objektív valóság”.

A saját tapasztalatomból tudom, hogy az anyag marxista fogalma jó megértésének milyen nagy jelentősége van a hallgatók világnézeti fejlődése szempontjából. Nem egy hallgató szögezte nekem a kérdést: „Elfogadom, hogy minden az anyagból keletkezett, ezt másképpen nem is tudom elképzelni, de mi volt az anyag előtt?” Ezek a hallgatók — éppen azért, mert nem gondolkodnak — képtelenek felismerni azt, hogy az anyag keletkezésének feltételezésével egy súlyos ellentmondás keletkezik, mert minden létezőre vonatkozó kérdés csak az objektív létből indulhat ki, s ennél fogva ellentmondás ebbe a kérdésbe a létezőnek a nem létezését belefoglalni. Az ilyen hallgatók nyilvánvalóan nem értették jól meg az anyag marxista fogalmát, nem gondolták végig az „objektív”, a „végtelen” jelentésének tartalmát, ezért nem juthattak el annak felismeréséhez sem, hogy az anyag önmagának oka, s mint ilyen, mindig volt és mindig lesz. Nem lehet kétséges, hogy az ilyen esetek többségénél az elemzés elmulasztásában vagy egyoldalúságában van a hiba.

Az oktatásban a tények elemzésének, az általánosításnak, vagyis a gondolkodásnak az a feladata, hogy a jelenségekről szerzett széttagolatlan érzéki képet szétválassza, megkeresse bennük a különböző kölcsönhatásokat, kiemelve belőlük a lényeges mozzanatokot, s ezen absztrakciók szintézise útján megalkossa a dolog konkrét logikai képét. A marxizmus—leninizmus eredményes oktatásának is ezen az úton kell haladnia. A hallgatók csak úgy képesek valóban elsajátítani a marxista világnézetet, ha nemcsak oktatjuk őket, hanem a gondolkodásukat is fejlesztjük és építünk arra.

A marxista világnézet elsajátítása tehát nem a tételek pusztá elfogadása, hanem csak a gondolkodás révén válhat hallgatóink szemléletévé, a szakmai és a társadalmi gyakorlatuk vezérfonalává. Ezért az ismeretanyag értelmi feldolgozása a különböző kategóriák és törvényszerűségek megértetése az ideológiai ismeretközvetítés egyik legfontosabb eleme.

Mindaz megköveteli, hogy az előadó értsen a különböző ideológiai összefüggések és fogalmak rövid úton való megvilágításának módszereihez. A fogalmak rövid úton való megértését — a szemléltetés és az elemző magyarázat mellett — kedvezően elősegíti az, ha építünk a hallgatók személyes tapasztalataira és a korábbi, esetleg a valóság más területeire vonatkozó szakismereteikre. A felnőttek — különösen a nagy társadalmi gyakorlattal rendelkező hallgatók — sokoldalú szenzuális tapasztalattal rendelkeznek, ami jó alapul szolgál a szóbanforgó kérdések gondolati, logikai elemzéséhez. Másrészt a felnőtt hallgatók gondolkodási apparátusa már kialakult, a társadalmi és az iskolai megismerő tevékenység hosszú során indukált és dedukált, képzeteket és fogalmakat alkotott, amire az előadó támaszkodhat és amit az ismeretek egymásra épülésének törvényszerűségei folytán fel is kell használnia. Az oktatómunkánkban tehát arra kell törekednünk, hogy a még ismeretlen megértéséhez és elsajátításához felhasználjuk a már ismert elemeket.

A tényanyag logikai feldolgozása egy másik fontos módszertani problémát is felvet, nevezetesen azt, hogy az *érdeklődésnek* és a *figyelemnek* milyen szerepe van a marxizmus—leninizmus oktatásában, s ezeket miképpen lehet biztosítani.

Az ismeretek elsajátítása szükségessé teszi a hallgatók figyelmének összpontosítását, vagy más szóval, az adott témát a hallgatók gondolkodás körébe kell helyeznünk, ennek legfőbb alapja az *érdeklődés* felkeltése. Az *érdeklődés* felkeltése biztosítja a figyelmet és felébreszti a tudásvágyat, ha viszont nem tud-

juk felkelteni és az előadás folyamán végig megtartani az érdeklődést, akkor dekoncentrálódik a figyelem és elapad a megismerési vágy. Az érdeklődés felkeltése nélkül az ideológia hatékony oktatása szinte el sem képzelhető.

A figyelem összpontosítása természetesen nem a gondolkodás folyamatának „megállását” jelenti, hanem a tudatnak egy meghatározott jelenségre való szelektív irányultságát, azt fejezi ki, hogy a hallgatók gondolkodása már bekapcsolódott azoknak a problémáknak a megoldásába, amelyeket az előadó exponált. Ha valami érdekel bennünket, az magára vonja a figyelmünket, s különböző kérdéseket vált ki belőlünk: Mivel függ össze az adott jelenség? Miért van ez így? Mi a dolog lényege és fejlődésének iránya? stb. A kérdés pedig magában foglalja azt az intellektuális feladatot is, amely a hallgató gondolkodását a tárgyra irányítja. Az érdeklődés felkeltését és tartósítását elősegíti, ha az oktató megmagyarázza a hallgatóknak az előadás célját, s olyan ismereteket nyújt, amelyek életszerűek és az életben alkalmazhatók. Ha a hallgatók látják azt, hogy az ismereteket hol és hogyan tudják felhasználni, érdekeltté válnak az előadás meghallgatásában és az ismeretek elsajátításában.

Az érdeklődés felkeltésében különösen fontos szerepe van az ismeretek korszerűségének, annak, hogy a hallgatóinkat foglalkoztató kérdésekre adjunk választ. Tapasztalatilag sokszor igazolt tény az, hogy pl. az ifjúságot nagyon érdeklik napjaink problémái: a nemzetközi politika és a kommunista mozgalom problémái, a belső fejlődésünk gazdasági, erkölcsi, művészeti és társadalmi kérdései, az érvényesülés lehetőségei stb. A hallgatók választ akarnak kapni kérdéseikre, sokszor még az olyanokra is, amelyek megoldását illetően a legilletékesebbek szeme is csak körvonalakat láthat. A kérdéseik többségére azonban a klasszikusok és a marxizmus—leninizmus mai irodalma alapján kielégítő vagy legalábbis eligazító választ adhatunk. Nagy baj, ha az oktató nem tud az igények mértéke szerint dolgozni, ha képtelen a hallgatóságot foglalkoztató kérdéseket feltárni és megválaszolni. Unalmas és terméketlen az az előadás, amely nem kelti fel és nem elégíti ki a hallgatóság érdeklődését, mint annak az embernek az élete, akit semmi sem érdekel.

Az előadónak arra kell törekednie, hogy ne agyoncsépelet közhelyeket mondjon, ne ismétlegesse vég nélkül az ismert fogalmakat, hanem új ismereteket adjon, az ismert dolgokat is új oldalokról vagy mélyebb összefüggésben mutassa be, egyébként kioltja hallgatóiból az érdeklődést, a megismerési vágyat. „... A figyelem tartósságának leglényegesebb feltétele—írja RUBINSTEIN—, hogy a tárgyban, amelyre a figyelem összpontosul, új tulajdonságokat és kapcsolatokat fedezhessünk fel. . . Ahol a tudat mintegy zsákutcába jut, s a szétforgácsolt gyér tartalom nem ad lehetőséget további fejlődésre, mozgásra, a tárgynak más oldalaihoz való átmenetre, elmélyülésre, ott a figyelem könnyen elterelődik és elkerülhetetlenül fellép a figyelem ingadozása.”¹⁵

A tényanyag logikai elemzése tehát csak úgy lehet eredményes, ha újabb és újabb mozzanatokat és összefüggéseket tárunk fel az észlelés és gondolkodás tárgyában. Mindaz, ami ismeretlen — különösen akkor, ha ellentétben áll a hallgatók korábbi ismereteivel és előítéleteivel — érdeklődést vált ki a hallgatókból, mert új feladatok megoldását kapcsolja be a gondolkodásukba. Ezért szakítani kell azzal a most is elég gyakori előadási móddal, amely a tankönyvek, jegyzetek és egyéb segédanyagok pusztá közlésére szorítkozik. Az előadónak a téma fontosabb összefüggéseit, „csomópontjait” kell megvilágítania, alaposan és színe-

¹⁵ I. m. 707. l.

sen be kell mutatnia azt, hogy a közölt ismeretanyagban, melyek a különösen aktuális mozzanatok. Véleményem szerint ez a leglényegesebb „új”, amit az előadó az irodalom mellett adhat.

Az érdeklődés azzal, hogy az ember valamennyi pszichikai folyamatát egy meghatározott irányba tereli, egyben aktivizálja a hallgató megismerő tevékenységét. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ha az ember érdeklődéssel végzi munkáját, akkor könnyebben és eredményesebben dolgozik, mert az adott aktusra összpontosítja minden erejét. A tudósok és művészek többek között azáltal váltak kiemelkedő történelmi személyiségekké, mert az érdeklődésük kielégítéséért minden áldozatot meghoztak. Ilyen volt LOMONOSZOV, MUNKÁCSY MIHÁLY, JÓZSEF ATTILA stb.

Az érdeklődés azonban nemcsak olyan eszköz, amelyet az előadó a marxista ismeretek jobb elsajátítása érdekében felhasználna, hanem egyben cél is. Az előadónak alakítania kell hallgatói érdeklődését: fogékonyra kell tennie őket társadalmi fejlődésünk eredményei és gondjai, a közügyek és általában az ideológiai és politikai kérdések iránt.

Az előadás folyamatában az érdeklődés kielégítésével az érdeklődés nem szűnik meg, hanem tovább fokozódik. A személyes érdek alapján kialakult érdeklődés erősíti a tudásszomjat, s az empirikus érdeklődést egyre inkább a logikai érdeklődés irányába tereli és tovább fokozza azt.

Az ideológiai, szakmai tévedésekkel megtüzdelt előadás, a vontatott, unalmas beszéd értéke nagyon gyenge, kioltja az érdeklődést, nem tudja lekötni a figyelmet.

Ezért minden előadónak törekednie kell az alapos műveltség megszerzésére és arra, hogy értsen az érdeklődés felkeltésének és fenntartásának módszereit, ami szigorú önvizsgálat, autódidaxis, tapasztalatcsere és főleg a gyakorlat stb. révén megtanulható.

A tényanyag logikai feldolgozásánál szólnunk kell arról a fontos módszertani problémáról is, hogy egy-egy előadásban belül milyen legyen azoknak az ismereteknek a terjedelme, mennyisége, amelyeket közvetíteni akarunk. A témák mennyiségi és minőségi kifejtésének módja rendszerint az előadók mértéke szerint valósul meg. Így fennáll annak a lehetősége — különösen a maximalizmusra törekvő oktatóknál —, hogy az előadásaikban vég nélkül halmozzák egymásra az új fogalmakat, ismereteket, ami azzal a veszéllyel jár, hogy a hallgatóknak nincs idejük azokat megérteni, feldolgozni, ezért elveszítik a téma összefüggéseit, belső logikáját, hamar kifáradnak és kiálszik a téma iránti érdeklődésük.

A sok ismeretanyag, az elemzés és az általánosítás túlszűfölvése az előadásban lehetetlenné teszi azt, hogy az ismeretek szervesen egymásra épüljenek. A maximalizmusra törekvő előadásban az ismeretek nem kiegészítik egymást, hanem sokkal inkább „eltakarják” a korábban hallottakat. Az így nyújtott művelődési anyag nem lehet tartós, az előadás végén csak káosz van a hallgatók fejében és azt sem tudják, hogy miről volt szó. Ezért a marxizmus-leninizmus témáinak feldolgozásában arra kell törekednünk, hogy a hallgatók inkább a „kevésből vigyenek sokat”, mint „sokból keveset” vagy esetleg semmit.

A hallgatókban tudatosítanunk kell azt, hogy a megismerés folyamata végtelen, ezért az új ismeretek elsajátításának folyamata sem lehet lezárt, de emellett az előadás témájának kifejtése nem lehet szétfolyó, legyen „kezdet” és „vége”, szerkezetileg a befejezett, viszonylag egész ismeret képét kell adnia, mert a hallgató csak a kerek, egész ismeretegységet képes értékelni, rögzíteni és alkalmazni.

*

A marxizmus—leninizmus hatékonyabb oktatásának néhány módszertani problémáját összefoglalva tehát többek között az alábbi szempontokat kell érvényesítenünk: A fő feladat az, hogy teljesítőképes marxista tudást nyújtsunk. Az ilyen tudás főbb kritériumai: a tudományosság, az ismeretek meggyőződéssé válása, az újjal szembeni fogékonyság, problémaérzékenység, az ismeretek önálló, eredményes alkalmazása és továbbfejlesztése. A teljesítőképes tudás kialakításának kulcsproblémája a gyakorlat és az elmélet egysége. A didaktikai értelemben vett gyakorlat sem azonos a passzív szemlélődéssel, hanem maga is aktív tevékenység. A hatékony tudás kialakulási útjának módosult formában követnie kell az összemeri megismerés általános folyamatának főbb mozzanatait: ezek a gyakorlati tapasztalatszerzés, az elemzés, az általánosítás, a gyakorlati alkalmazás, az ismeretek korrekciója, továbbfejlesztése.

Úgy véljük, hogy ideológiai oktató-nevelő munkánk hatékonyabbá tételét többek között csak jól átgondolt metodikai eljárások kidolgozásával és alkalmazásával lehet biztosítani, s a jelen írás e nagy munkához kíván szerezni hozzájárulást lenni.

Йожеф Гуттер

МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ МАРКСИЗМА—ЛЕНИНИЗМА

Автор доказывает, что в преподавании марксистско—ленинской философии, служащей научным обоснованием социализма, — больше чем в преподавании других предметов — необходимо стремиться к анализу конкретных фактов, к доказательству, основанному на фактах, на опыте, к наглядности устной лекции, к использованию убедительных примеров и сравнений. Он подчеркивает значение мышления (анализа, синтеза, абстракции, обобщения), возможность достижения преподавателем внимания и интереса, обеспечивающего постоянную активность. Дальнейшие условия такого преподавания — отличная подготовленность преподавателя, современность предлагаемого материала, правильное его количественное распределение (чтобы не было ни слишком много, ни слишком мало). Обучение только тогда можно считать успешным, если у студентов появится готовность и способность к непрерывному самосовершенствованию. Автор делится опытом, почерпнутым им в своей работе в педагогическом институте.

Gutter, József:

QUESTIONS OF METHODOLOGY IN LECTURING ON MARXISM—LENINISM

In lecturing Marxist—Leninist philosophy, this discipline serving as the scientific foundation of socialism, the lecturer must strive, much rather than in any other subject to start from concrete facts; to prove by facts and experiences, to be descriptive in the manner of oral delivery and to use conclusive examples and comparisons. The author underlines the significance of thinking (analysis, synthesis, abstraction, generalization) and the importance of the requirement that the lecturer's person should be able to raise an attention and an interest assuring the continuous activity of his audience. Further conditions are a thorough grounding of the lecturer, the up-to-dateness of the subject discussed, its proper portioning (it should be neither too much nor too few). Instruction cannot be regarded as successful unless it makes the pupils susceptible to and capable of permanent self-education. Working in a teacher's training college, the author draws his experience from his own work.